

POLYÁK ADRIENN (IV. évf. tört.-népműv.)

Magyarország kiugrási kísérletei a II. világháborúból

Magyarország kül- és belpolitikai, gazdasági és nemzetközi helyzetének jellemzésére 1942 végén a katasztrofális a legmegfelelőbb szó.

Aktívan részt vettünk a Szovjetunió elleni háborúban, a 2. magyar hadsereg közvetlenül a tűzvonalban harcolt. Hadiállapotba kerültünk Nagy-Britanniával és az USA-val. A későbbiekre nézve súlyos következményekkel járt, hogy az országnak nem volt számba vehető emigrációs képviselete. A szomszéd országokhoz fűződő viszonyunk talán rosszabb már nem is lehetett volna: Szlovákia, Románia és Horvátország, területi érdekeit szem előtt tartva összehangolt magyarellenes politikát folytattak. A belpolitikai helyzet viszonylagos stabilitás jellemezte. A hatalom fő pozíciói 1944-ig a hagyományos vezető tényezők kezén maradtak. A háború alatt is működött a parlamenti rendszer legális szociáldemokrata párt parlamenti képviseletével, a szakszervezetek is porondon maradtak, s nem történtek lépések a zsidókérdés német mintájú megoldására sem. Magyarország gazdasági helyzete nem kevésbé súlyos, mint a külpolitikai helyzet. A német gazdasági követelések gyors ütemben növekedtek. A magyar hadiipar teljesen a német hadigépezet szolgálatában állt.

A kedvezőtlen külpolitikai és gazdasági helyzet megingatta a németbarát Bárdossy-kormány pozícióit.

1942 márciusában kormányváltás volt. Az új miniszterelnök Kállay Miklós lett, aki Horthy szerint a kor politikai életének jellegzetes egyénisége volt. A kor egyik legkiválóbb diplomatája viszont jószándékú, de a megyei politizálás szintjén megragadt politikusként jellemzi. Kállay kinevezését a németek eleve gyanakvással fogadták, s későbbi ténykedésével sem csökkentette az irányában megnyilvánuló bizalmatlanságot. Kállay elődjétől hatalmas csódtömeget örökölt. Természetesen átvette a Bárdossy-kormány által vállalt kötelezettségeket is.

Kifelé a Kállay-kormány továbbra is hangoztatta, hogy a németek hű szövetségese, fegyvertársa. Újabb terheket azonban a lehetőségekhez képest nem kívánt vállalni. Horthy visszaemlékezése szerint Kállay hallgatólagosan szabad kezet kapott az angolászok felé történő kísérletezésre.

A magyar kormány első tapogatózásai a szövetséges hatalmak felé 1942 nyarán történtek a semleges államokon keresztül. A cél az volt, hogy kipuhatólják, milyen szinten és milyen feltételekkel hajlandók a szövetségesek tárgyalásokba bocsátkozni. A magyar közeledésekre adott brit válasz azonban minden esetben elutasító volt. A brit kormányt ekkor még nem érdekelték a magyar közeledési kísérletek.

A kapcsolatfelvételnél azért volt két lehetőség:

1. S.O.E. szervezet Törökországban. A szervezet feladata a németek által megszállt, ill. a csatlós államokkal kapcsolatos hírszerzés volt.

2. Sajtófigyelő Iroda Stockholmban. Itt Böhm Vilmoson keresztül lehetett érintkezést találni az angol hivatalos körökkel.

1942. november 8-án a szövetséges csapatok partraszálltak Marokkóban. Az afrikai partraszállás a magyar vezetőkörök figyelmét egyre inkább a nyugati hatalmak felé fordította. Abban reménykedtek, hogy a közeli jövőben sor kerülhet a szövetségesek kezdeményezésére a Földközi-tenger, ill. a Balkán térségben, s akkor a kellő időben végrehajtott fordulattal át lehet menteni a rendszert a háború utánra.

1942 őszétől a magyar kormány fokozott figyelmet fordított arra, hogy a nyugati közvéleményben hogyan alakul a Magyarországról alkotott kép, ami a bácskai vérengzés és a 2. hadsereg frontra küldése miatt meglehetősen kedvezőtlen volt. 1942 végén újra megindulnak a tapogatózások az angolszászok felé. Barcza György Rómába, ill. Svájcba készül, de utazására csak 1943 áprilisában került sor.

Gellért Andor Stockholmban tárgyalta Böhm Vilmossal, s lépések történtek Habsburg Otto felé is, az USA-val való kapcsolatfelvétel érdekében.

1943 januárjában, a sztálingrádi csata után nem volt kétséges, hogy a németek nem nyerik meg a háborút. E következtetés levonása után Kállay végre útnak indítja megbízottait. Frey András Törökországba utazik, ahol a következőket kell közölnie az angolszász diplomatákkal:

- Magyarország nem áll ellen az angolszász, ill. lengyel reguláris erőknek, ha azok elérik az országhatárt.

- Magyarország hajlandó pozitív akciókat előkészíteni a németek ellen.

Liszabonban Veress László próbált érintkezésbe lépni a nyugati hatok képviselőivel.

Ez azonban 1943 augusztusáig egyetlen magyar diplomatának sem sikerült.

Az angolok elutasító álláspontjában a változás első jelei már 1943 februárjában mutatkoztak. Időközben megindult a szövetségesek közötti eszmecsere a csatlós államok helyzetéről. Szükségessé vált, hogy a Foreign Office egy új irányvonalat dolgozzon ki Magyarországgal kapcsolatban.

Magyarország javára írják, hogy minden délkelet-európai csatlósnál jobban sikerült megőriznie függetlenségét. Előnyösnek ítélték, hogy kevésbé elutasító magatartást tanúsítsanak Magyarország irányában. A közeledési kísérleteket azonban nem tekintették komolyaknak, hiszen a magyar kormány semmilyen közvetlen akciót nem vállalt a németekkel szemben. Az USA fenntartások alapja csakis feltétel nélküli megadás lehetett.

Ilyen körülmények között került sor 1943 februárjában Szent-Györgyi Albert törökországi útjára. A professzor a demokratikus és liberális ellenzék nevében lépett fel, s ezért az angoloknál más megítélés alá esett missziója, mint az előző próbálkozások. Szent-Györgyi szükségesnek tartotta a horthysta kormányzati rendszer megdöntését, s programja a németekkel szembeni aktív katonai együttműködést is tartalmazta.

Elképzeléseit a várva várt balkáni invázióra alapozta. Az ankarai brit nagykövethez eljuttatott memorandumában Kállay üzenetét is közvetítte:

- egyetlen katonát, fegyvert nem ad Németországnak,
- a gyakorlatban semmit sem tesz a zsidók ellen,
- jelenleg nem tud aktív politikát folytatni, mert annak azonnali következménye az ország megszállása lenne.

1943 tavaszától a kormány kísérleteket tesz a szomszédokkal való viszony tisztázására is. Kapcsolatot keres az emigráns szerb kormánnyal. Hajlandó elismerni a jugoszláv állam helyreállítását, a viszony rendezésének feltételül azonban az 1942-es határok elismerését szabja. Ezt a szerbek természetesen nem fogadják el. Ugyancsak kudarcba fulladnak a Szlovákia, ill. Románia irányába történő tapogatózások.

A Kállay-kormány próbálkozásairól a németeknek meglehetősen pontos információik voltak. Ez elég világosan kiderült az 1943. április 17-én Kleissheimben lezajlott Horthy-Hitler megbeszélésén. Hitler megvádolja a Kállay-kormányt, hogy a tengelyhatalmaktól való elszakadás előkészítésén munkálkodik, s Kállay azonnali eltávolítását követeli. Horthy erre nem hajlandó, s Hitler kirohanását az ő hivatalos politikai hatáskörébe való beavatkozásként értékelte. Hitler vádjaira hazatérte után levélben válaszolt. Levelében részletesen cáfolta a német állításokat, pl.:

- Szent-Györgyi az isztambuli egyetem meghívására utazott Törökországba.

Barcza látogatása a pápánál pusztán udvariassági cselekedet volt. Semmiféle meghatalmazással nem bírt.

- A haditermelés kapacitását nem a Kállay-kormány gátolja, hanem a munkaerő- és nyersanyaghiány, stb.

Végül pedig igyekezett meggyőzni a németeket arról, hogy a nyilvánvaló nehézségek ellenére Magyarország hűsége a német szövetségéhez töretlen.

A klessheimi tárgyalás után Kállay a tétlen várakozás taktikájához folyamodott. Az angolszászokkal való kapcsolat Barcza svájci tartózkodására korlátozódott. Ő továbbítja az angolok üzenetét: Magyarországnak deklarálnia kell a háborúból való kilépést azonnal, amikor Olaszország hasonló nyilatkozatot tesz, vállalva még a német megszállás veszélyét is.

1943. július 10-én a szövetségesek partra szállnak Szicíliában. Július 25-én megbukik Mussolini. Szeptember 8-án Olaszország kapitulál. Az angol üzenet értelmében a Kállay-kormánynak a tettek mezejére kellene lépni. Kállay azonban nem meri vállalni a megszállás kockázatát.

Augusztus elején az angolszász megbízottak közlik, hogy ha 20-ig nem történik semmi, minden tárgyalást megszakítanak. Veress László, a kormány megbízottja Isztambulba megy, ahol augusztus 10-én elfogadja a magyar kormány nevében a feltétel nélküli megadás elvét. A Veressnek adott brit válasz tartalmazza az előzetes fegyverszünet feltételeit:

1. a magyar kormány nyívanosan bejelenti a feltétel nélküli kapituláció elfogadását

2. Magyarország a kapitulációig megszakít minden együttműködést Németországgal.

Veress isztambuli útjáról a Szovjetunió is értesült. A szovjet kormány tárgyalásokat javasolt Ankarában, Kállay azonban semmilyen formában nem volt hajlandó kapcsolatba lépni a Szovjetunióval.

A teheráni konferencia határozatai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a közép-európai ügyekbe a Szovjetunióknak lesz döntő beleszólása. Kállay azonban ezt nem volt hajlandó tudomásul venni, s az előzetes fegyverszüneti egyezményt figyelmen kívül hagyva továbbra is kitartott a németek mellett. Csupán a Szovjetunióban állomásozó magyar csapatok hazarendelését határozta el. A végrehajtást azonban csak a németek beleegyezésével vihették volna keresztül. Horthy ez irányú kérdésére a válasz 1944. március 19-én az ország német megszállása volt. Kállay politikája, amely "technikailag helytelenül és dilettánsan volt megszervezve és keresztülvive", végül oda vezetett, hogy Magyarország két szék között a pad alatt találta magát. Kállay többféle vonalon próbálkozott, emiatt az angolok komolytalannak tartották szándékait. A németek viszont elunták a Kállay-kormány kétszínűségét, s bekövetkezett a megszállás: szenvedés minden haszon nélkül.

A német megszállást követően Horthy és környezete tovább fontolgatta a különbéke esélyeit.

1944. augusztusában a szovjet haderő elérte a Kárpátok vonalát, azaz már az országhatárnál állt, az angolszász csapatok pedig még a környéken sem voltak.

Augusztus 23-án Románia fegyverszünetet kér, s szembefordul a németekkel. A helyzet ezek után világos volt: az oroszokat nem lehet megállítani a Kárpátoknál. Horthy menesztte ugyan a Sztójay-kormányt, de még mindig nem szánja rá magát a tengellyel való szakításra. Kísérletképpen megtámadtuk Dél-Erdélyt, majd Temesvár elleni közös német-magyar támadásba mentünk bele. Mindkét akció kudarcot vallott. Ez, s egy svájci üzenet - a szövetségesek közötti megállapodás értelmében Magyarországot csak a szovjet hadsereg fogja megszállni - beláttatta Horthyékkel, hogy időszerű barátkozni a Szovjetunióval való tárgyalás gondolatával.

Horthy szeptember 18-án végre elhatározta a Moszkvába küldendő fegyverszüneti delegáció összeállítását. A delegáció tagjai Faraghó Gábor, gr. Teleki Géza és Szent-Iványi Domokos voltak.

Hosszas huza-vona után végül 1944 október 11-én írta alá az előzetes fegyverszüneti egyezményt Faraghó, szovjet részről pedig Molotov.

A feltételek 10 napon belül

1. Magyarország köteles kiüríteni minden olyan területet, amelyet 1937. december 31-i állapot óta szerzett.

2. Magyarország minden összeköttetést megszakít Németországgal, és azonnal megüzeni a háborút.

Az előzetes fegyverszüneti egyezmény aláírása után a cselekvésen volt már a sor. Legfontosabb lett volna a katonai intézkedések végrehajtása. Horthy azonban

tétlenkedett. S amíg ő tétlenkedett, a németek gyors előkészületeket tettek a nyilasok hatalomra juttatására.

Horthynak a fegyverszünetet bejelentő proklamációja október 15-én hangzott el a rádióban.